

Lietuviai darbininkai nacių okupuotoje Austrijoje 1942–1945 metais

Šiame straipsnyje siekiama iširti Lietuvos gyventojų priverstinius ir laisvanoriškus darbus nacistų aneksuotoje Austrijos Respublikoje Antrojo pasaulinio karo metais, nustatyti apytikrą Austrijoje dirbusių Lietuvos gyventojų skaičių, jų pasiskirstymą pagal vietas ir darbo vietas, darbo sąlygas, bandymus pabėgti į Lietuvą ir nacių taikytas bausmes Lietuvos darbininkams Austrijoje.

ĮVADAS

Lietuvos gyventojų priverstinių darbų Trečiajame reiche tema pastaraisiais dešimtmečiais yra primiršta ir praktiškai specialiai netyrinėta. Todėl nenuostabu, kad svarbiausiu šiai temai skirtu darbu tebeišlieka dar 1966 m. istoriko Kazimiero Rukšėno išleista knyga „Į vergovę“¹. Nors knygoje yra sovietmečiui būdingų ideologinių vertinimų ir frazeologizmų, tačiau ji parašyta, remiantis autentiškais nacistinės okupacijos laikotarpio dokumentais ir iš esmės objektyviai atspindi buvusią situaciją. K. Rukšėno knygoje publikuota daugybė faktinės medžiagos, kuri svarbi ir šių dienų tyrimams. Nepriklausomoje Lietuvoje (po 1990 m.) prievartinių darbų tema Antrojo pasaulinio karo metais specialiai nebuvo tyrinėjama, ji fragmentiškai atsispindėjo didesnės ir tematikos dar-

buose, pvz., Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro (toliau LGGRTC) išleistoje „Okupuotos Lietuvos istorijoje“². Tuo labiau netyrinėta Lietuvos gyventojų prievartinių ir laisvanoriškų darbų tema nacių aneksuotoje Austrijos Respublikoje Antrojo pasaulinio karo metais. Šio straipsnio autoriui teko dalyvauti tarptautinėje konferencijoje Austrijoje ir minėta tema skaityti pranešimą vokiečių kalba. Jis buvo publikuotas Austrijoje išleistoje knygoje³. Šis straipsnis yra gerokai papildytas minėto pranešimo variantas. Faktų apie Lietuvos gyventojų darbą Vokietijoje ir Austrijoje Antrojo pasaulinio karo metais galima surasti Austrijos istorikų Diterio Bacherio ir Pėterio Rūgentalio bei Latvijos istoriko Karlio Kangerio darbuose⁴.

Nagrinėjamai temai svarbiausi dokumentai saugomi Lietuvos centriniam valstybės archyve (toliau LCVA) ir Lietuvos ypatingajame archyve (toliau LYA). LCVA verta išskirti fondą R-626 – Lietuvos generalinės srities darbo biržą prie Vilniaus miesto apygardos komisaro. Vilniaus darbo birža registravo darbingo amžiaus asmenis, bedarbius ir skirstė juos darbams Vilniaus apygardos pramonės transporto bei žemės ūkio įmonėse, verbavo ir mobilizavo asmenis darbams Reiche bei organizavo jų išvežimą, persekiojo darbo vengiančiuosius, sudarinėjo pabėgusiųjų iš

darboviečių kartotekas. Iš viso šiame fonde yra 4 apyrašai ir 887 saugojimo vienetai (bylos). Šiame fonde galima surasti dalinius darbams išvežtųjų sąrašus, jų paskirstymą įvairiose Vokietijos vietovėse ir darbovietėse, yra šiek tiek informacijos apie Lietuvos gyventojų bandymus pabėgti iš prievartinių darbų Vokietijoje. Minėtame fonde galima surasti faktų ir apie nacių aneksuotoje Austrijoje dirbusius Lietuvos gyventojus.

Dar svarbesnis šaltinis nagrinėjamai temai yra LYA filtracinių bylų apyrašas (f. K-1, ap. 59). Filtracinės (patikrinimo) bylos buvo vedamos karo ir pokario metais sovietų filtraciniuose patikrinimo lageriuose ir punktuose patikrinimą praėjusiems asmenims, tarp jų ir repatriantams (daugiausia iš Vokietijos į Lietuvą grįžtantiems konclagerių kaliniams ir prievartiniams darbams išvežtiems asmenims). Filtracinių bylų fondas formavosi Antrojo pasaulinio karo pabaigoje ir pirmaisiais pokario metais. Lietuvos gyventojų patikrinimą arba filtraciją NKVD–NKGB bei sovietinės armijos žvalgybos skyriai pradėjo vykdyti jau 1944 m. liepos – rugsėjo mėn., sovietinei armijai užėmus didžiąją dalį Lietuvos teritorijos ir beveik visus stambiausius jos miestus. Asmenys buvo tikrinami siekiant išaiškinti vokiečių kontržvalgybos agentus, „tėvynės išdavikais“ laikomus asmenis, taip pat tarnavusius naciams pavaldžioje saugumo policijoje, policijos batalionuose, Vermachte ir kitose struktūrose, dezertyravusius iš Raudonosios armijos ir t. t. Ilgą laiką šio fondo bylos buvo saugomos LSSR KGB archyve Vilniuje. 1965 m. lapkričio 3 d. filtracinių bylų fondas buvo pervežtas į SSRS KGB Uljanovsko srities valdybos archyvą. 1992 m. birželio 24 d. į Vilnių buvo sugrąžinta 31 241 filtracinė byla, abėcėlinė kartoteka ir filtracinių bylų registracijos žurnalai. Didelę šio fondo bylų dalį sudaro asmenų, karo metais išvežtų darbams į Vokietiją,

filtracinės bylos. Straipsnio autoriui pavyko surasti daugiau kaip šimtą bylų, užvestų asmenims, kurie Antrojo pasaulinio karo metais prievarta arba laisvanoriškai dirbo nacių okupuotoje Austrijoje. Dalis tokių asmenų bylose esančios informacijos panaudota šiame straipsnyje. Filtracinėse bylose esantys dokumentai (anketos, tardymo protokolai, asmens dokumentai) pateikia informaciją apie Lietuvos gyventojus: gyvenamąją vietą, amžių, tautybę, išvežimo darbams datą ir darbo vietą Austrijoje, grįžimo į Lietuvą maršrutą ir datą.

Vokietijos kariuomenei okupavus Baltijos šalis, 1941 m. liepos 17 d. Lietuva, Latvija, Estija ir vakarinė Baltarusijos dalis buvo įtraukta į Ostlando (Rytų krašto) reicho komisariatą su sostine Rygoje. Nacių okupuota Lietuva buvo pavadinta Lietuvos generaline sritimi su sostine Kaune. Generalinis komisaras Adrianas Teodoras fon Rentelnas (Adrian Theodor von Renteln) buvo aukščiausias vokiečių okupacinės civilinės valdžios pareigūnas Lietuvoje. Savo ruožtu jis buvo pavaldus Ostlando reicho komisarui Hinrichui Lohsei (Hinrich Lohse).

Iki 1942 m. pavasario nacistinės Vokietijos kariuomenė jautėsi pakankamai stipri ir okupuotų Sovietų Sąjungos sričių gyventojų į kariuomenę (Vermachtą) ir pagalbines karines formuotes nemobilizavo. Lietuvoje, kaip ir kituose Vokietijos užimtuose kraštuose, tvarką ir saugumą palaikė daugiausia iš vietos gyventojų sukurti policijos batalionai, naciams pavaldi lietuvių viešojo ir saugumo policija.

Pagal Ostlando reicho komisariato Darbo politikos ir socialinės priežiūros skyriaus 1943 m. gruodžio 9 d. parengtus duomenis Lietuvoje iki 1943 m. lapkričio 22 d. buvo mobilizuota ir užverbuota:

1. Į Vermachtą, įtraukiant transporto talpinkus – 23 187 vyrai;
2. Į policijos batalionus – 7000 vyrų;

3. Mobilizacijos metu į Vermachtą – 1548 vyrų;

4. Mobilizacijos metu į policijos batalionus – 1460 vyrų;

5. Į Reicho darbo tarnybą – 1800 vyrų;

6. Į organizaciją „Todt0147 – 8373 vyrai.
iš viso: 57 288 vyrai.

Istorikas Kazimieras Rukšėnas atkreipė dėmesį, kad pirmame ir trečiame punkte įskaičiuojami tie patys žmonės, be to, mobilizacijos metu paimtų į vermachtą skaičius padidintas. Dėl to skaičių 57288 reikėtų

sumažinti mažiausiai 15–20 tūkstančių. Okupuotų Rytų kraštų ministerijos 1945 m. sausio 24 d. rašte nurodyta, kad Vermachte ir pagalbiniuose kariniuose daliniuose (karinių oro pajėgų, statybos batalionuose, Reicho darbo tarnyboje ir kt.) buvo užverbuota 36 800 Lietuvos vyrų⁵.

Garsus estų politologas Reinass Tagepera (Rein Taagepera), lygindamas situaciją Hitlerio okupuotose Baltijos valstybėse pažymi, jog estai ir latviai dažniau rinkosi tarnybą Vermachte, o lietuviai – darbo tarnybą. R. Tagepera pateikia tokią lentelę⁶:

	Estai		Latviai		Lietuviai	
	(tūkst.)	%	(tūkst.)	%	(tūkst.)	%
Vokietijos kariuomenėje	70	6	150	7	50	2
Vokietijos darbo tarnyboje	15	1	35	2	75	3

Vis dėlto prof. R. Tageperos nurodytas lietuvių, tarnavusių Vokietijos kariuomenėje, skaičius buvo mažesnis negu 50 tūkstančių. Arčiau tiesos būtų 25–30 tūkstančių tarnavusių skaičius. Latvijos istoriko Karlio Kangerio pateiktais duomenimis, 1945 m. sausio mėn. Vokietijoje iš viso dirbo apie 130 000 tūkstančių darbininkų iš Baltijos šalių⁷.

Vokietijos 1938 m. aneksuotos Austrijos teritorijoje atsidūrusius Baltijos šalių darbininkus galima suskirstyti į kelias kategorijas. Dalis jų į Vokietiją ir Austriją atvyko savanoriškai, ieškodami darbo ir pragyvenimo šaltinio arba dėl kitų priežasčių. Vis dėlto didesnė darbininkų dalis į Austriją buvo atvežti prievarta (darbo mobilizacijų metu) kaip pigi darbo jėga Reicho pramonei, transportui ir žemės ūkiui. Trečią neskaitlingą grupę sudarė Reicho darbo tarnybos (RDT, vokiškai „Reichsarbeitsdienst“ – RAD) jaunuoliai. Ketvirtą grupę sudarė 1943–1944 m. į Vokietiją ir Austriją

perkelti kalėjimų, getų ir darbo stovyklų kaliniai. 1943 m. pabaigoje naciai pradėjo darbingus Baltijos šalių kalinius iš kalėjimų ir įvairių lagerių evakuoti į Reichą. Latvijos istoriko K. Kangerio teigimu, iki 1944 m. rugsėjo mėn. iš Estijos buvo išgabenta apie 3200, iš Latvijos apie 9200, o iš Lietuvos apie 6000 kalinių. Šie asmenys buvo naudojami kaip darbininkai, dalis jų atsidūrė nacistiniuose konclageriuose⁸.

Penktą kategoriją sudarė tie Baltijos šalių gyventojai, kurie 1944 m. vasarą savanoriškai pasitraukė iš savo tėvynės į Reichą, siekdami išvengti sovietinės okupacijos ir raudonojo teroro⁹.

Istoriko K. Rukšėno apskaičiavimais, į Reicho darbus buvo išvežta apie 70 000 Lietuvos gyventojų¹⁰. Lenkų istoriko B. Kozielo-Poklevskio duomenimis, daugiausia iš Baltijos šalių Vokietijoje dirbo Lietuvos gyventojų (68,2 %), estai sudarė 6,6 %, latviai – 25,2 % (1944 m. rugsėjo pabaigoje). „Ostlando“ darbininkai niekad neviršijo 1% Vokietijoje

dirbančių svetimšalių darbininkų skaičiaus¹¹. Šiuolaikinėje Lietuvos istoriografijoje vyrauja nuomonė, kad prievartiniais darbams į Reichą iš Lietuvos buvo išvežta nuo 66 900 iki 75 000 žmonių¹². Iš viso Vokietijoje karo metu dirbo 10–12 milijonų užsienio darbininkų, kai kurie autoriai nurodo dar didesni skaičių – 13,6 milijono, apie 1080000 jų dirbo nacių aneksuotoje Austrijoje¹³.

LIETUVIŲ DARBININKAI AUSTRIJOJE

Diplomuoto inžinieriaus Vlado Merkio statybos įmonė. Inžinieriaus V. Merkio įmonės kontora buvo įsikūrusi Kaune, Laisvės al. 46. Įmonė verbavo lietuvių darbininkus – statybininkus, mūrininkus, betonuotojus, dailides ir kt. specialistus darbams Vienoje. V. Merkio įmonės darbininkai Vienoje statė karinės paskirties sandėlius. Darbo diena trukdavo 10 valandų, prasidėdavo 7 val. ryto, baigdavosi 18 val. vakaro. Pietų pertraukai buvo skirta 1 valanda. Darbe svarbiausiais reikalavimas buvo kokybė, bet ne kiekybė ir milžiniška sparta. Apsisaugojimui nuo bombardavimų netoli darbovietės buvo įrengtos betoninės slėptuvės su elektros energija ir kitais patogumais¹⁴. V. Merkio vadovaujamoje įmonėje Vienoje-Liobau dirbo iš Lietuvos atvykę darbininkai, jiems vadovavo lietuviai specialistai. Kelionės išlaidas į Vieną apmokėdavo Merkio įmonė. Su išvykstančiais dirbti buvo sudaromos darbo sutartys ir išduodami laikini darbo pažymėjimai¹⁵. Pasak įmonė 1944 m. gegužės 16–30 dienomis aplankiusio Vlado-Adolfo Raišio, Merkio įmonėje dirbusių lietuvių gyvenimo ir darbo sąlygos buvo normalios. Darbininkai gyveno savo darbovietėje jiems skirtuose bendrabučiuose, jie naudojosi tokiais pat maisto normomis valgykloje kaip ir darbininkai austrai. Lietuviai taip pat gaudavo patalynę ir kitus būtiniausias buitinius reikmenis. Taip

pat buvo rūpinamasi lietuvių kultūriniais ir socialiniais reikalais. Laisvalaikiu judėjimas iš darbovietės į miestą nebuvo varžomas. Susisiekimas su miesto centru vyko tramvajais. Pati darbovietė buvo įsikūrusi gražioje vietoje: iš vienos pusės ją supo miškai, iš kitos pusės – Dunojus. Tokiomis sąlygomis lietuvių darbininkų nuotaika esą buvo gera¹⁶. LCVA yra išlikę keletas V. Merkio įmonėje dirbusių lietuvių laiškų (straipsnių rankraščių?) apie savo darbą ir išpūdžius Vienoje. Galimas dalykas, šių straipsnių rankraščiai buvo daugiau propagandinio-reklaminio pobūdžio, bet vis dėlto juose yra nemažai įdomių faktų ir detalių. Vienas tokių darbininkų buvo iš Raseinių su keliais draugais į Vieną išvykęs V. Stasūnaitis. Jų grupė (20 žmonių, vadovaujami inž. Merkio) iš Kauno į Vieną traukiniu išvažiavo 1944 m. balandžio 15 d. Traukinys važiavo per Rytprūsius, Generalinę guberniją (okupuotos Lenkijos teritoriją), buvusios Čekoslovakijos teritoriją. Į Vieną traukinys atvažiavo balandžio 16 d. 21 valandą. Naktį atvažiavusieji lietuviai praleido geležinkelio stotyje. Ryte atvažiavo autobusas ir atvykusius lietuvių darbininkus nuvežė į būsimą darbovietę Vienos priemiestyje. Atvykusiems bendrabutyje buvo išdalinta patalynė. Po to jie buvo nuvesti į valgyklą ir sočiai pavalgydinti, be to, čia buvo galima išgerti alaus. Atvykusieji darbininkai buvo supažindinti su darbovieta, kurioje jau dirbo anksčiau atvykusi lietuvių grupė. Už poros dienų atvykusiems darbininkams dar buvo surengta ekskursija po Vieną: parodyta šv. Stepono katedra, Austrijos imperatorių rūmai, Dianabado maudyklės, Praterio apžvalgos ratas, Vienos opera ir kitos miesto įžymybės. Visa tai lietuvių darbininkams, kurių dauguma niekad nebuvo užsienyje, padarė didelį išpūdį¹⁷. LCVA yra išlikusi informacija, kad dar 1944 m. gegužės mėn., prieš pat sovietų reokupaciją, Jankausko statybos firmos darbininkai buvo siunčiami

dirbti į Vieną. Pavyzdžiui, 1944 m. gegužės 24–26 d. į Vieną buvo išsiųsti 7 firmos darbuotojai¹⁸.

Inžinieriaus V. Merkio statybos įmonė buvo ne vienintelė, kuri verbavo darbininkus į Austriją. Telšiškio Algirdo-Domo Žutauto (gim. 1916 m.) liudijimu, 1943 m. pabaigoje spaudoje jis perskaitė skelbimą, kad Kaune įsikūrusi „Rentinio“ statybos firma verbuoja žmones darbams Austrijoje. Šios firmos savininku buvo inžinierius Rimdžius. Skelbime taip pat buvo rašoma, kad po šešių mėnesių darbo Austrijoje darbininkai gaus atostogų ir galės išvykti į Lietuvą. A. D. Žutautas nusprendė vykti darbams į Austriją ir 1944 m. sausio pradžioje atvažiavo į Kauną, o iš ten sausio 20 d. traukiniu išvažiavo į Vieną. Kartu vyko ir daugiau lietuvių. Atvykęs į Vieną, A. D. Žutautas buvo paskirtas dirbti į netoli Vienos esantį Pišelsdorfo miestą. Čia jis dirbo juodadarbiu, per mėnesį uždirbdavo 170 markių. Dėl sustiprėjusių anglų ir amerikiečių bombardavimų Žutautas persikėlė dirbti į Linco miestą, kuriame gyveno iki 1945 m. rugsėjo mėn. 1946 m. gruodžio mėn. A. D. Žutautas kartu su dar dviem lietuviais – Aleksandru Sladkausku ir Vladu Juozėnu sugrįžo į Lietuvą¹⁹.

Individualių darbininkų patirtis. Kostas Pranas Puskunigis (gim. 1924 m.) darbams į Vokietiją buvo išvežtas iš Šakių miesto 1942 m. gegužės 5 d. ir dirbo Austrijoje iki 1943 m. gegužės 2 d. Jis dirbo Vienos priemiestyje Florisdorfe garvežių remonto gamykloje. Darbininkai gyveno barakuose po 20 žmonių vienoje patalpoje. Į darbą veždavo specialus traukinys (kelionė trukdavo apie 10 minučių). Darbo diena trukdavo 10 valandų, prasidėdavo 7 val. ryto. Po Stalingrado mūšio darbo diena buvo prailginta iki 11 val. per parą. Dienai duodavo 250 gramų duonos ir sriubos. Darbas buvo sunkus, K. Puskunigis susirgo sąnarių liga ir buvo išleistas trumpą atostogų į namus sveikatai

pataisyti. Tačiau atgal į Austriją jis jau nebegrįžo²⁰. Vytautas Lukošius (gim. 1922 m.) iš Surviliškio valsčiaus (Kėdainių apskritis) 1942 m. birželio 2 d. traukiniu buvo išvežtas į Vieną. Jis buvo patalpintas Marktlo lageryje ir 1942 m. birželio 11 d. įdarbintas metalo pramonės pagalbinio darbininku²¹ firmoje „Fa. Hermaltext, Herbert Neumann und Co“. Čia jis dirbo iki pat karo pabaigos – 1945 m. gegužės 9 d., kuomet buvo išlaisvintas amerikiečių kariuomenės. Tais pačiais metais V. Lukošius sugrįžo į Lietuvą²². Bronislovas Laurinaitis (gim. 1925 m.) gyveno Raseinių apskrities Kaniūkų kaime. Kadangi jis neturėjo darbo, tai 1942 m. birželio mėn. buvo iškvieštas į Raseinių darbo samantą (darbo biržą). Iš čia jis iš pradžių buvo išvežtas į Kauną, o iš ten – į Vieną. B. Laurinaitis dirbo geležinkelio remonto dirbtuvėse (vok. „Eisenbahn Ausbesserungswerk“) Vienos priemiestyje Florisdorfe. Jis gyveno stovykloje „Deutsch Wagram“ (Stokerau apskritis), kuri buvo nutolusi 14 kilometrų nuo jo darbo vietos. Į darbą paprastai važiuodavo specialiu traukiniu. Vieną sekmadienį, nors tai buvo poilsio diena, jis gavo užduotį nuvykti į savo darbo vietą iškrauti vagoną. Kai jis iš darbo grįžo namo, policija traukinyje ėmė tikrinti asmens dokumentus. Kadangi jis su savimi neturėjo jokių dokumentų, tai policijos buvo sulaikytas ir pasodintas į Lundenbergo kalėjimą. Vėliau iš čia jį perkėlė į kalėjimą Vienoje, o po to – į lagerį Maria Lanzendorfo vietovėje. B. Laurinaitis kalėjo apie mėnesį. Po to buvo sugrąžintas į savo ankstesnę darbovietę. Kai gamykla Florisdorfe buvo subombarduota, B. Laurinaitį perkėlė į kitą darbovietę Vienos priemiestyje Hiuteldorfe (Hütteldorf). Čia jis dirbo garvežio kūriku iki 1945 m. balandžio mėn., kol sovietų kariuomenė užėmė Vieną²³. Nuo 1945 m. gegužės 25 d. iki 1945 m. rugpjūčio 10 d. B. Laurinaitis buvo laikomas filtravimo punkte Nr. 99 Zeldemelko mieste Vengrijoje. 1945 m. rugpjūčio 10 d. filtracinės

komisijos sprendimu buvo išleistas gyventi į sovietų užimtą Lietuvą²⁴.

Panevėžietės Onos Kaminskaitės (gim. 1924 m.) liudijimu, 1942 m. liepos pradžioje okupacinė valdžia paskelbė 1921–1928 m. gimusių merginų registraciją darbams Vokietijoje. Šaukiamojo amžiaus merginoms darbo birža išdalijo kvietimus registruotis. Panevėžyje buvo sumobilizuota apie 500 merginų, kurios traukiniu buvo išvežtos į Kauną. Iš Kauno jos po dviejų dienų – 1942 m. liepos 11 d. traukiniu buvo atvežtos į Vieną. Čia merginos buvo išmaudytos pirtyje, apžiūrėtos gydytojų ir paskirstytos į darbo vietas. O. Kaminskaitę išsiuntė į Feliksdorfo miestelį, esantį 40 km nuo Vienos. Čia ji dirbo šaudmenų gamykloje iki 1943 m. liepos 22 d. Darbo diena truko nuo 7.30 ryto iki 18 val. vakaro su 45 minučių pietų pertrauka. Už mėnesį ji gaudavo 15 markių atlyginimą. O. Kaminskaitė kartu su 15 lietuvių merginų gyveno bendrabutyje. O. Kaminskaitė gavo dvi savaites atostogų ir sugrįžo į Panevėžį. Atgal į Austriją ji nusprendė nebegrįžti²⁵.

Lenkų tautybės Vilniaus gyventoja Helena Miodkovska (Helena Miodkowska, gim. 1924 m.) kartu su šeima buvo išvežta iš Vilniaus į Austriją 1942 m. birželio 10 d. Į Austriją ji buvo vežama traukiniu apie dvi savaites, tačiau maisto buvo skirta tik 3 dienoms. Kai kuriuose didesniuose miestuose vežamiems žmonėms buvo duodama karštos sriubos. Kiekviename prekiniam vagonėlyje buvo sugrūsta po 45–50 žmonių. Ešeloną lydėjo ir saugojo vokiečių kareiviai. Galutinė stotelė buvo Kapfenbergo (Kapfenberg) miestas. Daugumą atvežtųjų apgyvendino lageryje, mediniuose barakuose. H. Miodkovska dirbo ketaus liejimo gamykloje. Darbams vadovavo austras Eugenius Šimelis (Schimmel). Darbo diena truko 8 valandas, H. Miodkovska dirbo prie staklių, per mėnesį uždirbdavo 100 markių, darbininkai buvo maitinami tris kartus

per dieną lagerio valgykloje. Sekmadienis buvo poilsio diena. Lietuvos darbininkams leisdavo išvykti į miestą, bet jie privalėjo sugrįžti į lagerį iki 23 valandos. Į Vilnių H. Miodkovska sugrįžo 1945 m. vasarą²⁶.

Lenkų tautybės Vilniaus gyventoja Leokadija Lankievič (Leokadia Lankiewicz, gim. 1925 m.) prievarta buvo išvežta darbams į Reichą 1942 m. birželio 10 d. Ji taip pat atsidūrė Kapfenberge ir buvo įdarbinta karinėje gamykloje („Gebr. Boehler und Co“ firma, „Edelstahlwerk Kapfenberg“) darbininke. Čia ji dirbo iki 1945 m. gegužės 9 d. Į Lietuvą L. Lankievič sugrįžo 1945 m. vasarą²⁷. Švenčionių gyventoja Marija Larionova, rusė (gim. 1925 m.), kartu su seserimi Lena buvo sulaikyta gaudynių metu 1943 m. gruodžio 20 d. ir išvežta darbams į Vokietiją. Netrukus buvo atvežta į Austrijoje esantį Kapfenbergo miestą ir čia dirbo nuo 1944 m. sausio 1 d. iki 1945 m. gegužės 8 d., kol buvo išlaisvinta Raudonosios armijos. M. Larionova dirbo gamykloje su pakrovimo kranu. Po išlaisvinimo ji sugrįžo namo į Lietuvą²⁸. Kapfenbergas ir Viena, atrodo, buvo tie Austrijos miestai, kuriuose dirbo bene daugiausiai iš Lietuvos atvežtų darbininkų.

Lietuvos gyventojai darbams į Reichą bei Austriją buvo vežami iki pat vokiečių okupacijos pabaigos. Štai kaunietis Alfonsas Pesliakas (gim. 1915 m., lietuvis) kartu žmona ir dviem mažamečiais vaikais į Austriją (Vieną) atvyko 1944 m. sausio 31 d. Iš Vienos juos sunkvežimiu nugabeno į Tulln'o miestelį (apie 46 km nuo Vienos) ir ten apgyvendino dvaro teritorijoje buvusiuose barakuose (Pišelsdorfo vietovė). A. Pesliakas dirbo įmonėje, kuri gamino betoninius blokus, perdengimus tiltų statybai. Įmonėje dirbo tūkstančiai darbininkų. Jam teko maišyti betoną, lieti betoninius blokus ir dirbti įvairius fizinius darbus. Maitinimas buvo prastas, maistas gaunamas pagal korteles, už kurias reikėjo mokėti. Dirbama buvo šešias

dienas per savaitę, nuo 7 val. ryto iki 18 val. vakaro. Ten A. Pesliakas dirbo iki 1945 m. balandžio 12 d. Sovietų kariuomenei įsiveržus į Austriją, A. Pesliakas buvo paimtas tarnauti į Raudonąją armiją. Jo žmona Jadvyga Pesliakienė (gim. 1916 m.) su dviem vaikais į Lietuvą grįžo viena. Pakeliui į Lietuvą žmona pagimdė dukterį. Iš sovietų kariuomenės A. Pesliakas buvo demobilizuotas 1945 m. lapkričio 18 d.²⁹

Antanas Kuosa (gim. 1928 m., lietuvis) vokiečių kareivių suimtas 1944 m. liepos 7 d. Zarasų mieste ir išvežtas darbams į Reichą. Jis buvo nugabentas į Linco miestą Austrijoje ir apgyvendintas lageryje Nr. 51. Iš lagerio veždavo kasti apkasus, valyti miestus, geležinkelio stotį, jis dirbo kroviku. Lageryje darbininkai gyveno barakuose, buvo blogai maitinami, mažai miegodavo. 1945 m. gegužės 6 d. Lincą (Linz) užėmė amerikiečių kariuomenė. 1945 m. liepos 8 d. A. Kuosą amerikiečiai Vienoje perdavė Raudonosios armijos kariškiams. Kurį laiką jis kartu su kitais buvo laikomas sovietiniame surinkimo lageryje Nr. 305 Vengrijoje, po to išsiųstas į Sovietų Sąjungą – Vorkutos filtracinį lagerį. Į Lietuvą A. Kuosa buvo paleistas tik 1946 m. rugsėjo 13 d.³⁰

Iš Lietuvos į Austriją atvežti darbininkai dirbo ne tik pramonės įmonėse, transporte, bet ir žemės ūkyje. Vilnietė Nina Obolevič (gim. 1922 m., lenkė) 1943 m. rugpjūčio 20 d. buvo mobilizuota darbams į Vokietiją. Iš pradžių ji dirbo Pankovo mieste (apie 20 km nuo Berlyno) pas ūkininką, o 1944 m. liepos mėn. perkelta dirbti į Furtkofo miestelį Austrijoje. Čia ji dirbo pas ūkininką iki 1945 m. gegužės 9 d., iki Raudonosios armijos atėjimo. Po to išvyko į sovietų filtravimo lagerį Nr. 299 Graco (Graz) mieste, o iš ten – į Lietuvą³¹. Lenkaitė Tamara Semeniuk (gim. 1924 m.) iš Švenčionių miesto prievarta buvo išvežta į Austriją 1942 m. gruodžio mėnesį. Ji buvo įdarbinta pas ūkininką Frančą Vagnerį

Vinkelio kaime netoli Vienos. Austrijoje ji dirbo iki karo pabaigos, po to per Gardino filtracijos lagerį 1945 m. liepos mėn. sugrįžo namo³².

Lietuvis Juozas Čepulis (gim. 1926 m.) iš Papilės valsčiaus kartu su kitais Šiaulių kalėjimo kalininiais (apie 60 žmonių) 1943 m. pavasarį traukiniu buvo išvežtas į Berlyną. Čia jie visi buvo laikomi apie savaitę, o po to suskirstyti į mažesnes grupes. J. Čepulio grupėje buvo 12 žmonių. Ši grupė buvo išsiųsta į darbo stovyklą netoli Lindau miesto. Stovykloje buvo apie 150 įvairių tautybių darbininkų (rusai, lenkai, lietuviai), vadinaujamųjų „ostarbaiterių“ (Rytų darbininkų). Stovykloje buvo keturi barakai, ji buvo aptverta spygliuota viela, tačiau be ginkluotų sargybinių. Darbininkai dirbo įvairius darbus, dažniausiai prie geležinkelio. Darbo diena trukdavo 10–12 valandų. Šioje stovykloje J. Čepulis dirbo nuo 1943 m. gegužės mėn. iki karo pabaigos. Darbininkus išlaisvino amerikiečių kariuomenė. 1945 m. rugpjūčio mėn. amerikiečiai buvusius SSRS piliečius Melko mieste perdavė sovietams. Iš Austrijos J. Čepulis kartu su kitais per Rumuniją buvo išvežtas į Novorosijską (Rusija) ir mobilizuotas į darbo batalioną. Iš bataliono J. Čepulis demobilizuotas 1946 m. gruodžio mėn. ir tik po to jam leido grįžti į Lietuvą³³.

Ne visi į Austriją atvežti Lietuvos gyventojai dirbo sunkius ir mažai kvalifikuotus darbus, pasitaikydavo ir išimčių. Štai kaunietis Jurgis Gaižauskas (gim. 1922 m., būsimas garsus kompozitorius ir dirigentas) į Austriją buvo išvežtas 1943 m. spalio mėn. Vienoje jis grojo radiofono orkestre³⁴. Kaunietė Bronislava Kriukelytė (gim. 1921 m.) studijavo Kauno universitete. Naciams 1943 m. kovo mėn. universitetą uždarius, ji išvyko studijuoti į Vienos universiteto filosofijos fakultetą. Pasibaigus karui B. Kriukelytė neplanavo grįžti į sovietų okupuotą Lietuvą ir gyveno anglų administruojamame

Vienos sektoriuje. 1946 m. gegužės 27 d. ją sulaukė sovietų patruliai ir pristatė į centrinę Vienos komendantūrą (Nr. 135). Iki 1946 m. birželio 26 d. B. Kriukelytė buvo laikoma suimta ir tardoma. Po to ją perkėlė į filtracijos lagerį Nr. 300 Sankt Valentino mieste. 1946 m. liepos 10 d. B. Kriukelytė buvo išleista į Lietuvą³⁵.

Lietuvos gyventojai Mauthauzeno koncentracijos stovykloje. Nacistai aneksuotoje Austrijoje 1938 m. rugpjūčio mėn. netoli Linco miesto įsteigė Mauthauzeno koncentracijos stovyklą. Ilgainiui ši kalinimo vieta tapo viena didžiausių Trečiajame reiche ir jo okupuotose šalyse. Nors Mauthauzenas nebuvo „mirties stovykla“, kaip kai kurios okupuotoje Lenkijoje įsteigtos stovyklos, tačiau pradiniu egzistavimo laikotarpiu (1939–1941 metais) kalinių mirtingumas čia buvo didžiausias tarp visų koncentracijos stovyklų. Didelį mirtingumą lėmė šio lagerio kalinių panaudojimo pobūdis. Mauthauzene buvo trys akmens skaldyklos, kuriose kaliniai dirbo fiziškai labai sunkius granito skaldymo, nešiojimo ir vežiojimo karučiais darbus. Toks darbas greitai išsekindavo kalinius ir jie dažnai mirdavo. Per nepilnus pirmuosius konclagerio egzistavimo metus Mauthauzene iš maždaug pusantro tūkstančio kalinių mirė mažiausiai 131 kalinys³⁶. Per visą egzistavimo laikotarpį iki 1945 m. gegužės mėn. pradžios Mauthauzene ir jo filialuose buvo nužudyta arba mirė dėl nepakeliamų kalinimo sąlygų apie 90 tūkstančių įvairių tautybių kalinių, daugiausia žydų. 1944–1945 metais į Mauthauzeną masiškai buvo vežami kaliniai iš Lenkijos ir Vokietijos teritorijoje likviduojamų koncentracijos stovyklų³⁷.

Nuo 1944 m. į Mauthauzeną patekdavo vis daugiau įvairių tautybių Lietuvos gyventojų. Kai kurie Lietuvos gyventojai į Austriją pateko kaip politiniai kaliniai. Vilnietis Adolfas Palevičius (gim. 1920 m., lenkas) 1942 m.

rugsėjo mėn. buvo suimtas už vengimą stoti į vokiečių kariuomenę ir 6 mėnesius tardomas gestapo kalėjime Bialystoke. 1943 m. kovo mėn. jis išvežtas į Štuthofo koncentracijos stovyklą netoli Dancigo. Po metų (1944 m. kovo mėn.) jį perkėlė į Mauthauzeno koncentracijos stovyklą ir ten jis kalėjo iki 1945 m. gegužės 5 d., kai buvo išlaisvintas amerikiečių kariuomenės³⁸. Lietuvis Juozas Binkauskas (gim. 1922 m.) 1943 m. birželio mėn. buvo mobilizuotas į lietuvių statybos batalioną Nr. 1. Po mėnesio jis iš statybos bataliono dezertyravo, bet už tai buvo suimtas ir įkalintas Pravieniškių priverčiamojo darbo stovykloje, kurioje kalėjo iki 1943 m. gruodžio mėnesio. Po to buvo išvežtas į Guzeno (Gusen) lagerį ir ten kalinamas iki 1944 m. kovo mėn. Iš Guzeno perkeltas į Mauthauzeno konclagerį Austrijoje ir ten kalinamas apie mėnesį laiko, po to jį perkėlė į Vynernoidorfo (Wienerneudorf) lagerį prie Vienos. Pasibaigus karui J. Binkauskas 1945 m. sugrįžo į Lietuvą³⁹. Šiaurietis Jonas Andrijauskas (gim. 1912 m.) pirmą kartą darbams į Vokietiją buvo išvežtas 1941 m. rugpjūčio mėn. Jis dirbo įvairiose Rytprūsių vietovėse ir už pabėgimus bei atsisakymą stoti į vokiečių kariuomenę kelis kartus buvo suimtas ir žiauriai tardomas. 1944 m. balandžio mėn. jį iš Karaliaučiaus kalėjimo išvežė į Mauthauzeno koncentracijos stovyklą ir ten kalino iki karo pabaigos. Po išlaisvinimo jis kurį laiką gydėsi ligoninėje ir gyveno repatriantų stovykloje. Į Šiaulius J. Andrijauskas sugrįžo tik 1946 m. kovo 12 d.⁴⁰ Lietuvį Stanislovą Gatavecką (gim. 1924 m.) iš Virbalio gestapas suėmė 1944 m. rugpjūčio mėn. ir pasodino į Tauragės kalėjimą. Jis buvo kalinamas parama sovietiniams partizanams. Netrukus iš Tauragės jį perkėlė į Gumbinės kalėjimą Rytprūsioje, vėliau kalino lageryje Torunės mieste, o 1944 m. gruodžio mėn. jis buvo išvežtas į Mauthauzeno koncentracijos stovyklą. Karo pabaigos S. Gataveckas sulau-

kė Melko darbo stovykloje⁴¹. Mauthauzeno koncentracijos stovykloje buvo kalinamas ir lenkų tautybės vilnietis Janas Daščinskis (gim. 1912 m.). Šiame lageryje jis kalėjo nuo 1944 m. gegužės mėn. iki karo pabaigos, kai kalinius 1945 m. gegužės 5 d. išlaisvino amerikiečių kariuomenė. Mauthauzeno koncentracijoje J. Daščinskis dirbo batsiuviu⁴². Lietuvis Kazimieras Pašlys (gim. 1920 m.) iš Obelių miestelio policijos buvo suimtas 1942 m. gegužės mėnesį ir iš pradžių kalėjo Salaspilyje, vėliau perkeltas į Dachau koncentraciją, o nuo 1943 m. birželio pabaigos iki karo pabaigos kalėjo Mauthauzeno ir Ebenzė (Ebensee) lageriuose⁴³. Mauthauzene buvo kalinamas ir vilnietis žydas Dovydas Lamas (gim. 1924 m.). Iš pradžių jis kalėjo Vilniaus gete, po geto likvidavimo buvo išvežtas į darbo stovyklą Estijoje. 1944 m. gruodžio mėn. jis per Vokietiją atgabentas į Mauthauzeną, kur kalėjo iki karo pabaigos. Į Lietuvą D. Lamas sugrįžo 1945 m. vasarą⁴⁴. Žydų tautybės kaunietis Mejeris Gechtas (gim. 1930 m.) iš pradžių buvo kalinamas Kauno gete, o nuo 1944 m. vasaros – Dachau, Aušvico ir Mauthauzeno koncentracijos stovyklose. Jam pavyko išgyventi ir sulaukti išlaisvinimo. 1945 m. M. Gechtas sugrįžo į Lietuvą⁴⁵. Panevėžietis žydas Geršonas Zilberis (gim. 1920 m.) iš pradžių buvo kalinamas Šiaulių gete ir Kretingoje, o 1941 m. rugpjūčio mėn. jį išvežė į Austriją. Iki 1943 m. liepos mėn. jis dirbo žydų stovykloje Vienoje, po to jį perkėlė į stovyklą Linco mieste, kur jis ir sulaukė karo pabaigos. Į Lietuvą G. Zilberis sugrįžo tik 1947 m. sausio mėnesį⁴⁶.

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras 2012 m. iš Lietuvos Respublikos ambasados Austrijos Respublikoje gavo Mauthauzeno koncentracijos stovyklos 150 kalinių sąrašą (veikiausiai parengtą Mauthauzeno memorialo darbuotojų). Dauguma iš jį įrašytų kalinių – Lietuvos gyventojai (iki 1939 ar 1940 m. Lietuvos Respublikos

piliečiai). Tačiau taip pat yra daug iš Latvijos, Lenkijos, Rusijos ir kitų užsienio šalių kilusių kalinių pavardžių. Be to, daugelis to sąrašo asmenvardžių ir vietovardžių netiksliai užrašyti ir iškraipyti taip, kad jų be kitų archyvinių šaltinių neįmanoma patikslinti. Prie kalinių pavardžių buvo parašytas tik vietovardis (dažnai – iškraipytas), reiškiantis apskritį, valsčių, miestą, kartais ir mažesnę gyvenvietę, kurioje kalinys gimė (skiltis „gimimo vieta“). Kitų asmens duomenų nėra. Vietovardis galėjo reikšti ir kalinio paskutinę gyvenamąją vietą prieš patenkant į nacių koncentraciją. Tai ypač pasakytina apie prie pavardžių nurodytą Vilnių. Jame buvo daug 1939 m. pabėgėlių iš centrinės Lenkijos. Tad užrašytas vietovardis nebūtinai reiškia tikslią kalinio gimimo vietą.

Minimą Lietuvos ambasados Austrijoje sąrašą tikslino LGGRTC darbuotojas Stanislovas Buchaveckas. Patikrintas sąrašas (su patikslintais asmenvardžiais ir vietovardžiais) 2012 m. rugsėjo 20 d. buvo nusiųstas Lietuvos Respublikos ambasadai Austrijos Respublikoje.

Norint išaiškinti Mauthauzeno KL kalinius ir kitus Lietuvos gyventojus, jų skaičių, įkalinimo aplinkybes, laiką ir tų žmonių likimus, reikia papildomų tyrimų Austrijos, Vokietijos ir kitų šalių archyvuose. Papildomi tyrimai reikalingi ir siekiant daugiau sužinoti apie į minimą kalinių sąrašą įtrauktus Lietuvos gyventojus (lietuvius, žydus ir kitų tautybių asmenis). Vis dėlto LGGRTC darbuotojas S. Buchaveckas daro prielaidą, kad Mauthauzeno koncentracijos stovykloje buvo kalinama maždaug 200–300 Lietuvos gyventojų.

Pabėgimai iš prievartinių darbų. Lietuvos darbininkai kartais mėgindavo pabėgti iš prievartinių darbų. Štai 1943 m. gruodžio 7 d. AG „Gebrüder Boehler und Co.“ firma Kapfenberge pranešė Vilniaus arbeitsamtui, kad 4 moterys iš Vilniaus 1943 m. spalio

22 d.–lapkričio 11 d. laikotarpiu turėjo atostogas, tačiau iki šiol į savo darbovietę nesugrįžo⁴⁷. Juozapas Ramoška (gim. 1920 m.) iš Kėdainių apskrities Surviliškio valsčiaus darbams į Reichą paėmė 1942 m. balandžio mėn. iš Kėdainių amatų mokyklos ir atgabeno į Austriją. Jis buvo apgyvendintas Marktlo (Markt) mieste įsteigtame lageryje ir įdarbintas juodadarbių firmos „Fa. Hermaltex, Herbert Neuman&Co“ popieriaus fabrike. Dėl blogų darbo sąlygų J. Ramoška su draugu nusprendė bėgti į Lietuvą, tačiau vokiečių policija juos sulaukė geležinkelio stotyje ir pasodino į kalėjimą. Maždaug po mėnesio jie buvo sugrąžinti į darbovietę Marktlo mieste. Austrijoje J. Ramoška dirbo iki karo pabaigos. 1945 m. per Volkovysko (Baltarusija) filtracijos lagerį jis buvo sugrąžintas į Lietuvą⁴⁸. Kartu su J. Ramoška Marktle dirbo kėdainiškis Jonas Jankevičius (gim. 1917 m.). 1944 m. J. Jankevičiui pavyko pabėgti į Lietuvą⁴⁹. Lietuvis Stanislovas Sabaliauskas (gim. 1922 m.) iš Rudnios valsčiaus į Austriją buvo atvežtas 1942 m. birželio pabaigoje. Iš pradžių jis iki 1943 m. balandžio mėn. dirbo Aizenerco (Eisenerz) mieste šachtoje ir prie geležinkelio. Jis nusprendė bėgti į Lietuvą, bet po trijų dienų buvo žandarų sulaukytas Graco mieste ir atvežtas į karo belaisvių stovyklą. Už bandymą pabėgti S. Sabaliauską nuteisė 2 mėnesius kalėti. Atbuvęs bausmę jis iki karo pabaigos dirbo miško paruošos darbuose. 1945 m. S. Sabaliauskas grįžo į Lietuvą⁵⁰. Rusų tautybės vilnietė Eugenija Lukaševič (gim. 1925 m.) policijos buvo sulaukyta gatvėje ir 1943 m. išvežta darbams į Austriją. Ji dirbo Klagenfurto mieste 9 mėnesius, o po to pabėgo namo į Vilnių⁵¹.

Atsakyti į klausimą, kiek darbininkų iš Lietuvos Antrojo pasaulinio karo metais dirbo Austrijoje, šiandien dar negalime. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro archyve yra saugomos asmenų, kurie Antrojo pasaulinio karo metais

buvo išvežti darbams į Austriją, bylos. Šiems asmenims Vokietijos Federacinės Respublikos fondas „Atmintis, atsakomybė ir ateitis“ mokėjo kompensacijas už priverstinį darbą Austrijoje. Iš viso LGGRTC archyve yra saugomos 167 Austrijoje dirbusių asmenų bylos. Tiesa, ne visi minėtieji asmenys darbams į Austriją buvo išvežti iš Lietuvos, dalis jų – iš Baltarusijos, Rusijos ir Ukrainos. Po karo šie asmenys apsigyveno Lietuvoje ir 1990 m. tapo Lietuvos piliečiais. Kompensacija už prievartinius darbus jiems buvo mokama kaip Lietuvos piliečiams.

IŠVADOS

Lietuvos gyventojų prievartinių ir laisvanoriškų darbų nacistinėje Vokietijoje tema pastaraisiais dešimtmečiais Lietuvos istorikų praktiškai yra užmiršta ir netyrinėjama. Tuo labiau netyrinėta yra Lietuvos gyventojų darbų ir kalinimo nacių aneksuotoje Austrijoje tema. Antrojo pasaulinio karo metais į Vokietiją galėjo būti išvežta iki 70 tūkstančių Lietuvos žmonių. Tai gana reikšminga Lietuvos gyventojų dalis, skaudžiausiai palietusi Lietuvos lenkus, romus ir etninius lietuvius. Vertinant nacistinės prievartos rūšis ir mastus, neskaitant žydų genocido, peršasi išvada, kad būtent nuo prievartinių darbų ir prievartinio išvežimo iš gyvenamųjų vietų nukentėjo daugiausia Lietuvos žmonių. Dabartinėje tyrimų stadijoje galime prognozuoti, jog nacių aneksuotoje Austrijoje Antrojo pasaulinio karo metais prievarta arba laisvanoriškai atsidūrė ne mažiau kaip tūkstantis Lietuvos gyventojų. Pagal tautinę sudėtį daugiausia buvo lietuvių, lenkų ir rusų. Lietuvos gyventojai masiškai pradėti gabenti darbams į Austriją 1942 metais ir ten vežami beveik iki pat nacistinės Vokietijos pralaimėjimo Antrajame pasauliniame kare. Didžioji

dalis į Austriją atvežtų Lietuvos žmonių dirbo pramonės ir transporto įmonėse. Darboviečių apžvalga rodo, kad daugiausia Lietuvos gyventojų buvo sutelkta Vienoje, Kapfenbergo ir Marktlo miestuose. Mažesnis skaičius Lietuvos žmonių buvo įdarbinta pas ūkininkus kaimuose.

Dalis Lietuvos gyventojų į Austriją pateko kaip politiniai kaliniai arba dėl rasinių priežasčių (žydai). Kita dalis buvo įkalinta jau būnant Austrijoje dėl drausmės pažeidimų arba bandymų pabėgti į Lietuvą. Įkalinti

Lietuvos gyventojai daugiausiai buvo laikomi Mauthauzeno koncentracijos stovykloje ir jos filialuose (Guzene ir kt.). Dabartinėje tyrimų stadijoje galima prognozuoti, jog Mauthauzeno koncentracijoje buvo kalinama ne mažiau kaip šimtas įvairių tautybių Lietuvos gyventojų. Patikslintas Mauthauzeno koncentracijos stovykloje mirusių 68 Lietuvos gyventojų (keli asmenys gali būti Latvijos gyventojai) sąrašas – žemiau, priede Nr. 1 (sąrašą patikslino LGGRTC darbuotojas Stanislovas Buchaveckas).

Priedas Nr. 1

Lietuvos gyventojų, mirusių Mauthauzeno koncentracijos stovykloje, sąrašas

Pavardė, vardas	Gimimo metai	Gimimo vieta	Amatas
1. Ašmontas, Antanas	1903	Garliava	
2. Alseika, Leonas	1923	Panevėžys	Litografas
3. Antanavičius, Stasys	1911	Kaupiai	Siuvėjas
4. Apsitis, Janis	1920	Dserbere	Medžio apdirbėjas
5. Auzins, Kollis	1890	Vikutos	Ūkininkas
6. Barakauskas, Alfonsas	1913	Žagarė	Kūrikas
7. Bertrands, Arvids	1897	Birini	Žemės ūkio darbininkas
8. Braukyla, Jonas	1914	Antazavė	Ūkininkas
9. Buracas, Sigizmundas	1897	Kėdainiai	Mokytojas
10. Cybulskis, Jonas	1906	Šadžiūnai	Ūkininkas
11. Danielius, Povilas	1909	Rasiai	Šaltkalvis
12. Danilevičius, Juozas	1922		Ūkininkas
13. Dapkunas, Andrius	1913	Kučiūnai	Žemės ūkio darbininkas
14. Fiedoriwicz, Ignazy	1922	Vilnius	Tapytojas
15. Galinis, Petras	1918	Marijampolė	Darbininkas
16. Gipolis, Janis	1892	Ryga	Sanitaras
17. Goldberg, Leo	1908	Kaunas	Gydytojas
18. Heimart, Johann	1919	Paschnja	Malūnininkas
19. Hermanskis, Medardas	1903	Gelgaudiškis	Statybininkas
20. Janisliauskas, Liudvikas	1923	Panevėžys	Kepėjas
21. Juodele, Josef	1913	Jūžintai	Sodininkas
22. Kalnins, Peters	1896	Medni	Ūkininkas
23. Kanovič, Ajsik	1898	Jonava	Batsiuvys
24. Karkiankas, Jonas	1908	Kaunas	Vežikas
25. Kasinlinus, Petras	1912	Perloja	Žemės ūkio darbininkas

26. Katscheratiskis, Janis	1906	Saločiai	Dailidė
27. Čechavičius, Vitoldas	1908	Vilkija	Tapytojas
28. Kelpė, Janis	1910		Žemės ūkio darbininkas
29. Klavius, Alfreds	1897	Jaungulbene	Darbininkas
30. Klevas, Liudas	1919	Telšiai	Pagalbinis darbininkas
31. Krasnodamskis, Jonas	1912	Kajme	Šaltkalvis
32. Kučas, Kazys	1899	Panevėžys	Batsiuvys
33. Lekavičius, Kostas	1925	Skuruke	Mokinys
34. Lisztwan, Josef	1921	Tabariškės	Automechanikas
35. Liutvinavičius, Jurgis	1917	Balsiai	Kalvis
36. Makola, Leonas	1924	Smalininkai	Kalvis
37. Maračinskis, Antanas	1904	Joniškis	Darbininkas
38. Martišius, Juozas	1908	Grimok	Stalius
39. Marcelis, Valentas	1921	Raseiniai	
40. Mazgelis, Juozas	1916	Schlery	Ūkininkas
41. Mažeika, Vaclovas	1910	Kartena	Žemės ūkio darbininkas
42. Mikalauskas, Stanislovas	1922		Žemės ūkio darbininkas
43. Misiūnas, Petras	1921	Pakruojis	Kepėjas
44. Narbutas, Vytautas	1909	Zyzėnai	Ūkininkas
45. Norvilas, Juozas	1899	Kretinga	Buhalteris
46. Opicas, Bronius	1908	Šiauliai	Darbininkas
47. Pazars, Janis	1897	Lielvarde	Geležinkelininkas
48. Pelecas, Solm	1928	Kaunas	Staliaus mokinys
49. Pliauska, Vincas	1908		Žemės ūkio darbininkas
50. Povilaitis, Pranas	1900	Rejntochuschi	Kalvis
51. Pragulbickas, Zigmantas	1913	Bukončių	Kepėjas
52. Pranka, Juozas	1901		Batsiuvys
53. Rukas, Albinas	1923	Jakėnai	Batsiuvys
54. Šedžius, Vitas	1922	Lankeliškiai	Sodininkas
55. Sinkepič, Jusef	1907	Domontanim	Radijotechnikas
56. Skripkaitis, Juozas	1923	Deutschislaus	Žemės ūkio darbininkas
57. Skuja, Arnoldas	1911	Ryga	Felčeris
58. Smolskis, Viktoras	1915	Gatschino	Ūkininkas
59. Soraka, Antanas	1924	Lazdijai	Darbininkas
60. Stelnis, Klimentis	1899	Rogowki	Ūkininkas
61. Timmermann, Leo	1925	Kronstadt	Šaltkalvis
62. Varanius, Vladas	1918		Žemės ūkio darbininkas
63. Vielutis, Petras	1911	Vilnius	Darbininkas
64. Valeika, Balys	1922		Šaltkalvis
65. Wazilewski, Paul	1920	Leningradas	Darbininkas
66. Verbauskas, Petras	1907	Alytus	Kepėjas
67. Čekavičius, Viktoras	1918	Kvėdarna	Kepėjas
68. Zuokas, Mečys	1920	Panevėžys	Stalius

Nuorodos

- ¹ K. Rukšėnas, Į vergovę, V., 1966, 152 p.
- ² *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija* (vyr. redaktorius A. Anušauskas), V., 2007, 720 p.
- ³ A. Bubnys, „Zwangsarbeiter aus dem Reichskommissariat Ostland in Österreich 1941–1945“, *Migration. Flucht-Vertreibung-Integration, Graz-Wien*, 2019, S. 63–74.
- ⁴ D. Bacher, „Zwangsarbeit in Österreich und die Arbeit des „Österreichischen Versöhnungsfonds“, *Zwangsarbeiter in Österreich 1939–1945 und ihr Nachkriegsschicksal, Innsbruck-Wien-Bozen*, 2013, S. 15–58; P. Ruggenthaler, „Zwangsarbeit in der Land- und Forstwirtschaft auf dem Gebiet Österreichs 1939 bis 1945“, *Veröffentlichungen der Österreichischen Historikerkommission, Bd. 26/2, Wien-München*, 2004; K. Kangeris, „Baltische Zwangsarbeiter im „Dritten Reich“, in P. Ruggenthaler, W. M. Iber (Yg.), *Hitlers Sklaven – Stalins „Verräter“, Innsbruck-Wien-Bozen*, 2010, S. 43–59.
- ⁵ Žr.: K. Rukšėnas, Hitlerininkų politika Lietuvoje 1941–1944 m., Vrublevskių bibliotekos rankraščių skyrius (toliau VR BS, f. 26-1475, l. 356.
- ⁶ R. Taagepera, „Lietuva, Latvija, Estija 1940–1980: Panašumai bei skirtumai“, *Kauno aidas*, 1989 m. sausio 12 d.
- ⁷ K. Kangeris, „Baltische Zwangsarbeiter im „Dritten Reich“, in P. Ruggenthaler, W. M. Iber (Yg.), *Hitlers Sklaven – Stalins „Verräter“, Innsbruck, Wien, Bozen*, 2010, S. 43.
- ⁸ K. Kangeris, „Baltische Zwangsarbeiter im „Dritten Reich“, in P. Ruggenthaler, W. M. Iber (Yg.), *Hitlers Sklaven – Stalins „Verräter“, S. 53.*
- ⁹ *Ibidem*. S. 44.
- ¹⁰ K. Rukšėnas, Į vergovę, p. 102.
- ¹¹ B. Koziello-Poklewski, „Obywatele republik bałtyckich ptzymusowo zatrudnieniemi w Trzeciej Rzeczy, w latach II wojny światowej“, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie, Olsztyn*, 1987, Nr. 1, s. 102.
- ¹² N. Kairiūkštytė, „Lietuvos gyventojų dinamika ir jos įtaka gyventojų skaičiui, tautiniam pasiskirstymui 5–6-ajame dešimtmetyje“, *Darbai, t. 1*, Vilnius, 1996, p. 104–114.
- ¹³ D. Bacher, „Zwangsarbeit in Österreich und die Arbeit des „Österreichischen Versöhnungsfonds“, *Zwangsarbeiter in Österreich 1939–1945 und ihr Nachkriegsschicksal, Innsbruck-Wien-Bozen*, 2013, S. 23, 24.
- ¹⁴ Nežinomo autoriaus rankraštis apie įsidarbinimą inž. V. Merkio įmonėje, 1944 m., LCVA, f. R-1474, ap. 1, b. 57, l. 62–64.
- ¹⁵ Nežinomo autoriaus rankraštis apie įsidarbinimą inž. V. Merkio įmonėje, 1944 m., LCVA, f. R-1474, ap. 1, b. 57, l. 55–59.
- ¹⁶ V. Raišio 1944 06 01 d. laiškas inž. Merkiui, LCVA, f. R-1474, ap. 1, b. 57, l. 21; Raseinių apskrities viršininko 1944 05 01 d. pažymėjimas V. A. Raišiui, ten pat, b. 57, l. 20.
- ¹⁷ V. Stasūnaičio 1944 04 21 d. rankraštis apie kelionę iš Kauno į Vieną, LCVA, f. R-1474, ap. 1, b. 57, l. 48–54.
- ¹⁸ Vilniaus srities operatyvinio štabo 1944 05 26 d. raštas generaliniam komisarui Kaune, LCVA, f. R-614, ap. 1, b. 570, l. 5.
- ¹⁹ A. D. Žutauto 1947 10 14 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 38244/3, t. 3, l. 127–131.
- ²⁰ K. P. Puskunigio byla, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro archyvas (toliau LGGRTCA), f. 1, ap. 7, b. 112, l. 1–4.
- ²¹ V. Lukošiaus įdarbinimo dokumentas, St. Pölsen, 1943 07 07 d., LYA, f. K-1, ap. 59, b. 6785, l. 6.
- ²² *Ibid.*, l. 10.
- ²³ B. Laurinaičio 2002 07 18 d. pareiškimas LGGRTC gen. direktorei D. Kuodytei, LGGRTCA, f. 1, ap. 7, b. 75, l. 11.
- ²⁴ Archyvo pažyma apie išvežimą prievartiniams darbams, 2001 11 10 d., *ibid.*, l. 13.
- ²⁵ O. Kaminskaitės 1946 04 24 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 3849, l. 32–40.
- ²⁶ H. Miodkovskos 1945 08 02 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 25740, l. 4–5 a. p.
- ²⁷ SSRS piliečio, sugrįžusio į SSRS per Lenkijos sieną, anketa, LYA, f. K-1, ap. 59, 25752, l. 1–3.
- ²⁸ SSRS piliečio, sugrįžusio į SSRS per Lenkijos sieną, anketa, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 29787, l. 1–4.
- ²⁹ A. Pesliako 2001 04 04 d. laiškas „Deportacijos eiga ir aplinkybės“, LYA, f. 1, ap. 7, b. 89, l. 13–14.
- ³⁰ A. Kuosos byla, LGGRTCA, f. 1, ap. 7, b. 72, l. 1–5, 8; A. Kuosos 1946 08 07 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 46944, l. 4.
- ³¹ N. Obolevič 1945 06 07 d. filtracijos anketa, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 33196, l. 1–2.
- ³² T. Semeniuk 1946 06 28 d. filtracijos anketa, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 30479, l. 1, 3.
- ³³ J. Čepulio 1948 10 28 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 4084, l. 18–21.
- ³⁴ J. Gaižausko 1945 10 01 d. registracijos lapas, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 5028, l. 1.

³⁵ SSRS MGB 1946 07 09 d. pažyma apie B. Kriukelytę, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 4375, l. 2–2 a. p., 3.

³⁶ N. Wachsmann, *KL. Historia nazistowskich obozow koncentracyjnych, Warszawa*, 2016, s. 190, 191.

³⁷ Ten pat, s. 686.

³⁸ A. Palevičiaus 1946 02 15 d. filtracijos anketa, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 47564, l. 1–2.

³⁹ J. Binkausko 1945 07 28 d. registracijos lapas, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 5849, l. 1.

⁴⁰ J. Andrijausko 1947 07 03 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 39407, l. 6–6 a. p.

⁴¹ S. Gatavecko 1945 12 19 d. filtracijos anketa, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 5119, l. 1–2.

⁴² J. Daščinskio 1945 11 15 d. apklausos lapas, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 4565, l. 4–4 a. p.

⁴³ K. Pašlio 1945 m. registracijos lapas, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 40010, l. 1.

⁴⁴ D. Lamo 1945 07 12 d. filtracijos anketa, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 30255, l. 1–2.

⁴⁵ M. Gechto 1945 m. registracijos lapas, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 5601, l. 1.

⁴⁶ G. Zilberio 1947 m. filtracijos anketa, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 17046, l. 5–8.

⁴⁷ Firmos AG Gebrüder Boehler und Co. Kapfenberge raštas Vilniaus arbeidsamtui, 7.12.1943 12 07 d., LCVA, f. R-624, ap. 1, b. 148, l. 2.

⁴⁸ J. Ramoškos 1947 01 05 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 9165, l. 5–5 a. p.

⁴⁹ J. Jankevičiaus 1947 03 13 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 9165, l. 7.

⁵⁰ S. Sabaliausko 1947 07 28 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 31478, l. 10.

⁵¹ E. Lukaševič 1947 03 05 d. rašyta autobiografija, LYA, f. K-1, ap. 59, b. 8192, l. 31.

Gauta 2020 04 02

LGGRTC Genocido ir rezistencijos tyrimo departamentas, Gedimino pr. 40/1, Vilnius

Arūnas Bubnys

LITHUANIAN LABORERS IN NAZI-OCCUPIED AUSTRIA 1942–1945

Summary

The theme of forced and voluntary labor of Lithuanians in Nazi Germany has been nearly forgotten and not studied by Lithuanian historians in recent decades. Even less examined has been the forced labor and imprisonment of Lithuanians in Nazi-annexed Austria. Up to 70,000 Lithuanians could have been deported to Germany during World War II. This is a fairly significant part of the Lithuanian population, which has affected Lithuanian Poles, Roma and minority Lithuanians most severely. When assessing the types and scale of Nazi violence, apart from the genocide of the Jews, the conclusion is that it affected people in Lithuania most who suffered from forced labor and forced removal from residential areas. At the current stage of research, we can predict that at least a thousand Lithuanians, forcibly or voluntarily, ended up in Nazi-annexed Austria during World War II. The national composition was made up predominantly of Lithuanians, Poles and Russians. Lithuanians were transported to Austria en masse from 1942 to almost until the defeat of Nazi Germany in the Second

World War. The vast majority of Lithuanians brought to Austria worked in industrial and transport companies. The overview of the workplaces shows that the majority of the Lithuanians was concentrated in Vienna, Kapfenberg and Marktle. A smaller number of Lithuanians were employed by farmers in the villages.

Part of the Lithuanian population came to Austria as political prisoners or for racial reasons (Jews). Another part was imprisoned while staying in Austria for disciplinary violations or attempts to flee to Lithuania. The imprisoned residents of Lithuania were mainly held in the Mauthausen concentration camp and its branches (Guzen, etc.). At the current stage of research, it can be predicted that at least one hundred inhabitants of Lithuania of different nationalities were imprisoned in the Mauthausen concentration camp. The revised List of 68 Lithuanians who died in Mauthausen concentration camp (some persons may be Latvian residents) listed below in appendix 1 (list clarified by LGGRTC employee Stanislovas Buchaveckas).